

Gintarė ADOMAITYTĖ

KAS TEN, GELMĖSE? NEJAUGI AUDROS?

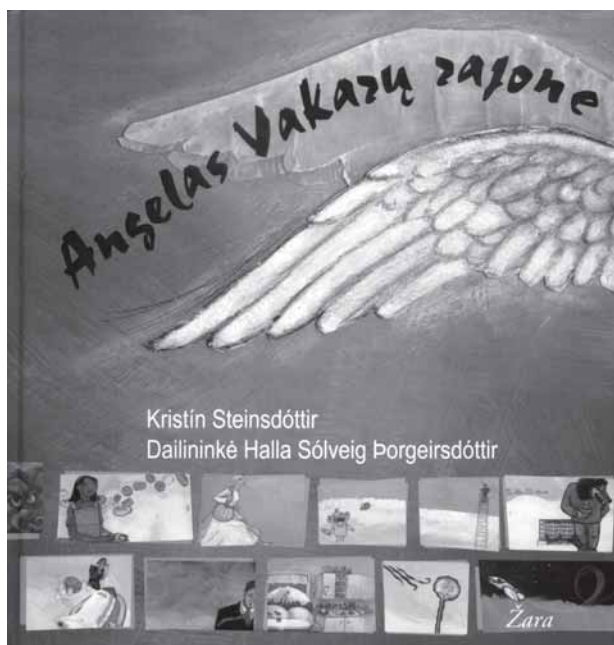
ŽVILGSNIS Į ISLANDŲ VAIKŲ LITERATŪRĄ

Vaikų literatūros žinovė rašytoja Gintarė ADOMAITYTĖ rašo apie Islandijos vaikų literatūrą, plačiau apsidomama ties tomis knygomis, kurios išverstos į lietuvių kalbą: Kristín Steinsdóttir „Spurgos ir karis“ ir „Angelas Vakarų pakrantėje“, Ragnheiður Gestsdóttir „Proga laimėti“, Friðriko Erlingssono „Benjaminas Balandis“ ir „Gražiausias islandų pasakos ir sakmės“. Trumpai pristatomi knygų siužetai, pateikiama jų autorių biografijų detalių, įvertinama meninė kūrinų forma ir stilius.

WHAT IS DOWN THERE, IN THE DEPTH?
ARE THESE STORMS?

An expert in children's literature, writer Gintarė ADOMAITYTĖ, writes about Icelandic children's literature, dwelling on those books that are translated into Lithuanian: Kristín Steinsdóttir's "Doughnuts and Curry" and „Angel on the West Coast“, Ragnheiður Gestsdóttir's "A Chance to Win", Friðrik Erlingsson's "Benjamin the Dove" and "The Finest Icelandic Tales and Sagas". Presented are the plots, biographical details concerning the authors and artistic form and style of the works are evaluated.

„Angelas Vakarų rajone“. Leidykla „Žara“, 2006.
Dailininkė – Halla Sólveig Þorgeirsdóttir

JEI MANO VARDAS BŪTŲ DANGUS

Kaip mes galime vadintis tokiais visiškai neįmanomais vardais? Sihurbjornas Eimunduras! Jis per ilgą. Mano giminaitė Ulfhilda sumuša visus rekordus: Ulfhilda Stefanija Simonardoter.

Akašas man sakė, kad jo vardas reiškia dangų. Jis man atrodo gražus, ir aš mirtinai jam pavydžiu. Kas nutiktu, jeigu atėjęs į mokyklą pasakyčiau esąs Dangus Snorasonas? Mane išjuoktu.

Tai citata iš Kristín Steinsdóttir knygos paaugliams „Spurgos ir karis“ (leidykla „Žara“, vertė Rasa Baranauskienė). Kartu – ir mano pasakojimo apie islandų knygas vaikams bei paaugliams, išleistas lietuviškai, raktas.

Knygų – tik kelios. Pasirinkau tas, kurių vardai (ne pavadinimai, o būtent personažų vardai...) man įsimintini. Ne todėl įsimintini, kad skambūs. Tik todėl, kad jų savininkai neleidžia ramiai gyventi – vis grįžta ir grįžta, laukia, kol knygą atsiversiu vėl. Sihurbjornas Eimunduras tai jau tikrai glūdi atminties kloduose.

„Spurgos ir karis“ – tas pavadinimas ilgainiai man priešinosi, neskubėjau skaityti. Nei aš spurgų kepėja, nei kario uodėja... Juk pavadinime užkoduota ne kulinarija, ne receptai, o islandų ir indų berniukų – Sihurbjorno ir Akašo – draugystė.

Sihurbjornas gyvena nedideliame pakrantės miestelyje. Jo šeima gausi, draugiška. Tik mamos nebėra – žuvo avarijoje. Smuikas yra didžioji paguoda. Vaikinas mielai griežia per pamokas, nesibaimina egzaminų. Bet koncertas? Salėje? Publikai? Tai jau ne. O juk koncertuoja – žuvims ir žuvėdroms. Ne tik koncertuoja – ir muziką rašo. Menkių kvintetas – štai kaip pavadintas jo kūrinys.

Emigrantų indų šeimai pusrūsio būstą nuomoja Sihurbjorno tėtis. Šeimoje auga sūnus Akašas ir dukra Sinija – kaip jiems pritapti svetimoje žemėje? Ypač sunku mergaitei – kitaip auginta, auklėta.

Rašytoja Kristín Steinsdóttir ir pati yra mokytojavusi. Kai kuriuos knygos epizodus, pasakojančius apie mokyklą, cituočiau ir cituočiau. Bet... Tikiu, kad „Spurgos ir karis“ atkeliaus ir ant jūsų stalo – ne valgymui skirtu, o ant rašomojo. Spėju, kad knygą skaitydami net suaugę skaitytojai ras ką pasibraukti, o būsimiems ir dabarties pedagogams ši knyga tiesiog būtina.

UOSIS – PER DIEVŲ BUVEINĘ PAS ŠERKŠNO MILŽINUS

Glumina, pribloškia, pritrenkia kita Kristín Steinsdóttir knyga – „Angelas Vakarų pakrantėje“ (leidykla „Žara“, vertė Jurgita Marija Abraitytė). Šiaip jau angelų temai vaikų (ir ne tik vaikų...) literatūroje senokai esu abejinga – labai jau daug jų į knygas pastaruosiu metu priskrido. Beveik tiek pat, kiek raganų, drakonų... Tačiau kai kurie angelai jaudina net ir mano užkietėjusią širdį, – ne visi rašytojai jais spekuliuoja.

Kartą paklausiau mamos, kodėl mano vardas Uosis. Ji pasakė, kad vardą paėmė iš mitologijos ir kad jai ir tėčiui jis atrodė labai gražus.

– Aš nežinau, kas ta mitologija, – atsakiau, – bet vardas labai keistas, ir mane vaikai dažnai erzina.

Tada mama papasakojo apie Uosį Igdrasilą.

– Senų senovėje žmonės tikėjo dievais. Jie vadinosi asais ir jų buveinėje augo pasaulio medis, kurį vadino Uosiu Igdrasilu, – pradėjo mama. – Šitas medis simbolizavo gyvybę, savo šaknimis buvo apraizgęs visą pasaulį ir augo ligi pat dangaus. Viena šaknis driekėsi per dievų buveinę, kita – pas šerkšno milžinus, o trečioji – per Niflheimą.

– O kas tas Niflheimas?

– Mirusiųjų buveinė, – atsakė mama. Aš truputėlį krūptelėjau ir prisiminiau Pietų gatvės kapines, pro kurias sutemus visai neturiu noro vaikščioti, nes bijau vaiduoklių.

Apie vaiduoklius šiame rašinyje dar kalbėsime. O kol kas skubu pabrėžti, kad beveik neįmanoma rasti islandiškos knygos ne tik vaikams, bet ir suaugusiems, kurioje vienokiais ar kitokiais būdais neišterptų senovės pasakojimai. „Angelas Vakarų pakrantėje“ – šioks toks mitologijos vadovėlis, švelnus, neįkyrus. Bet ne tik...

Tas Uosis ir pats kuria savo mitus. Jis su mama gyvena sename blokiniame name su trejom lauko durim ir daugybe butų kiekvienoje laiptinėje. Panašiam name gyvenu ir aš, todėl man itin įdomu skaityti apie keistenybes, nutinkančias Uosiu ne kokioje nors senovės pilyje, ne gūdžiam miške, ne kelionėje aplink pasaulį. Stebuklai laukia čia pat – paprasčiausioje laiptinėje.

Mūsų name gyvena angelas. Sutikau jį anądien laiptinėje. Jis skrido žemyn, bet vos tik mane pamatė, suskleidė sparnus ir apsimitė moterimi ilga balta suknele.

Ar įsivaizduojate angelą Žirmūnuose? Gal taip, gal ne... Tačiau Uosio pabaisą vilkolakį, besislapstantį rūsy-

je, galite ir mano laiptinėje sutikti. Vilkolakiai tikrai mėgsta daugiabučius.

Vis dėlto ne angelas ir ne vilkolakis, net ne mitologijos skirsniai yra knygos keistumo pagrindas. Knyga stulbina todėl, kad itin darnus rašytojos Kristín Steinsdóttir ir dailininkės Hallos Sólveig Þorgeirsdóttir duetas. Knygų vaikams esu skaičiusi, varčiusi, žiūrėjusi be galo daug. Bet kad šitaip... Ne tik angelas skrieja knygos puslapiams. Skrieja ir raudonplaukė Uosio kaimynė, griežianti violončele – regis, ir muzika girdėti; skrieja dėl skyrybų sutrikusio tėčio žodžiai iš jo burnos; skrieja ir iškilmingos eitynės, kurių taip nemėgsta Uosis – uždūsta vien nuo žiūrėjimo į jas. Tokia jau vienišų dalia...

Būtent vienišiams, randantiems paguodą fantazijos pasaulyje, Kristín Steinsdóttir yra itin atidi. Dabar jau galiu tik apgailestauti, kad nepavyko su rašytoja susipažinti – o juk viešėjo Lietuvoje net du kartus. Bendrausieji prisimena, kad stulbino jos pasakojimai apie tai, kiek daug maža Islandija sugeba išleisti knygų vaikams. „Skaityti vaikams privalu“, – daugelio atmintyje išliko kaip tik šie rašytojos žodžiai. Tonas gan mokytojiškas, bet... juk mokytoja ir kalba. Rašytoja lietuviams mielai pasakojo, kad Islandijoje kiekvieną žiemą organizuojami knygų skaitymo konkursai. Renkama daugiausia knygų perskaičiusi klasė. Vaikai skatinami suvokti knygas – jie rašo esė, atsako į klausimus.

Kristín Steinsdóttir Lietuvoje bendravo ne tik su suaugusiaisiais. Ji kartu su vaikais piešė, karpė, aiškino, kaip išmokyti personažą judėti, net kalbėti.

SOULĖJA – NEJAUGI AUKA?

Ar pastebėjote? Uosis skundžiasi mamai, kad jį erzina dėl keisto vardo. Ir smuikininkas Sihurbjornas baiminasi, kad jį išjuoks. Bet Soulėja, ta tylenė Soulėja – ji tai tikrai niekada ir niekam nesiskųs. Net artimiausiam žmogui – mamai.

Dabar jau minėsiu kitos rašytojos – Ragnheiður Gestsdóttir – knygą apie Soulėją „Proga laimėti“ (leidykla „Žara“, vertė Rasa Ruseckienė).

Soulėja – pianistės dukra. Ji kas dieną pakeliui į mokyklą sau kartoja:

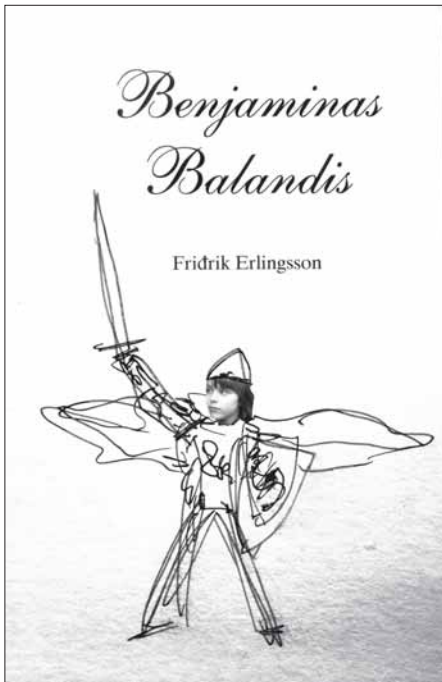
Jeį nueisiu iki kampo neužmynusi linijos, šiandien bus viskas gerai... kad tik neužminčiau linijos...

Tačiau žingsniai negali būti per dideli. Jei greitai būsiu dvylikos, eisena neturi išduoti, kad man ne vis tiek, kaip einu.

Skaitydama apie Soulėją, norom nenorom mąstau apie gausybę mergaičių nuo Islandijos iki Lietuvos, kurios gūžiasi, slėpdamos savo baimę, o kad gūžiasi – tai tik dar labiau išsiduoda. Jos tos pačios rasės kaip ir bendraklasiai; jos gabios ir sumanios; jos dailios ir geraširdės, bet...

Kodėl kaip tik jas visa klasė pasirenka aukomis? Ar kad išdidžios? Kad mamos jas rengia keistesniais drabužiais? Kad yra jautrios ir nemėgsta stumdytis sporto salėje – tiesiog bijo lekiančio kamuolio? Kokį sielvartą savyje slepia vaikas, ką tik kiūtinės gatvė tarsi ne savo kojomis? Juk ne vadovėlių prikimšta kuprinė yra jo didžioji našta.

„Benjaminas Balandis“. Leidykla „Gimtas žodis“, 2006. Viršelio dailininkas – Romualdas Balinskas

Soulėjai išsivaduoti padės ne tėvai, ne seneliai. Jie mergaitei suteikia intelektualės stiprybę – tačiau tokia stiprybė gali gelbėti tik suaugusiam žmogui. O ar visada? Soulėjai padeda klasės naujokė Linda Bjork – kokia laimė, kad ji vikriausia krepšininkė, tačiau to anaipol nesureikšmina. Priešingai. Lindai Bjork kur kas labiau rūpi Soulėjos fortepijonas.

Knyga „Proga laimėti“ parašyta esamuju laiku – kai skaitai, jautiesi esąs ten, Reikjavike, kartu su Soulėja ir Linda Bjork.

Ar tik?

Velniškai skaudžiai grįžta vaikystės, paauglystės patirtys: ne savos nuoskaudos, ne. Iš knygos puslapių žvilgteri tie žmonės, kuriuos gal ir aš... kažkada... na, kaip prisipažinsi... gal neskriaudžiau, ne... Neapgyčiau. Neišgelbėjau. Nė trupučio nepadėjau. Ar prisimenu jų vardus? Taip. Dar prisimenu.

BENJAMINAS BALANDIS – TIKROVĖ YRA PATI DIDŽIAUSIA PASAKA

Vaikų literatūros žinovai nė kiek nesibaimina skirstyti knygų į berniukiškas ir mergaitiškas. Ne todėl, kad skleistų lyčių nelygybę. Anaipol. Bibliotekininkai jums patvirtins, kad vaikų, o ypač paauglių, rankos tiesiasi į skirtingas knygas. Kam mūšiai ir fantastika, kam – dieno-raščiai, pamarginti širdelėmis.

Ne vienerius metus tikėjau statistika, kad skaitančioji pasaulio dauguma yra moterys. Pastarųjų metų kelionės po Lietuvos mokyklas ir bibliotekas tą tikėjimą keičia: berniukai skaito gal ir mažiau, bet jeigu jau skaito – tai nerasi uolesnio knygiaus.

Friðriko Erlingssono knyga „Benjamins Balandis“ (leidykla „Gimtasis žodis“, vertė Rasa Ruseckienė) priklauso vyriškam pasauliui. Gal šiek tiek primena mano vaikystės numylėtąją, vaikų literatūros klasika tapusią vengro Ferenco Molnaro „Palo gatvės berniūkščiai“ – taip pat itin vyrišką.

Beje, ko aš, mergaitė, dėl jos ašarojau, kodėl ją šimtus kartų skaičiau? Tai kad skaičiau vaikystėje – tiesiog rijau – viską. Kokia laimė, kad tada nerūpėjo nei statistika, nei teorijos, nei patirtys. Bandau jų atsikratyti ir dabar, jei tik imuosi vaikiškos ar paaugliškos knygos. Rūpi vien jausmas.

Dabar, kai skaitai šią istoriją, kurią buvau žadėjęs tau papasakoti, turi žinoti, kad ilgai svarsčiau, ar tau ir kitiems vaikams bus įdomu tai, kas vyko tikrovėje. Juk tikrovė iš tiesų yra kitokia nei pasaka. Įvykiai joje klostosi netikėtai, kai kurie geri ir smagūs, kiti blogi ir skaudūs, ir gal būtent dėl jų visa taip gerai pamenu. Viliuosi, jog ši istorija tau patiks, nors ji nėra pasaka. Nes kartais tikrovė būna labiau neįtikėtina nei bet kuri nuotykių kupina pasaka. Galbūt ji ir yra pati didžiausia pasaka.

Taip knygą pradeda rašytojas. Beveik išsuduoda, o gal meistriškai apsimeta, kad skaitysime tikrą istoriją. Ji klostosi Reikjaviko kvartale – tartum mažame atskirame pasaulyje. Namai ir mediniai, ir mūriniai, didesni ir mažesni. Bet Gudloiga – senukė Gudloiga – gyvena tartum

pasakų namelyje, jaukiame, nedideliame, sulipdytame netoli vaikų žaidynės. Artimiausias jos asmuo – katinas; didžiausi priešai – keista žvėrių rūšis, kitaip tariant, padaužos, kankinantys mažesnius, silpnesnius vaikus. Ir Benjamina... Gudloiga – tvarkos sergėtoja, bet primena ji ne policininkę, ne karę, o elfę.

Bet vieną dieną... Į didįjį akmeninį namą įsikrausto šeima – keistoki jų baldai, senoviški. Ir kalba tie žmonės keistokai – kitokia tartis. Benjamino bendraamžis Robertas ir jo tėvai atvyko iš Škotijos; jie – kuo tikriausi riterių palikuonys. Kiemo žaidimai kinta... Vaikiški pasišvaistymai mediniais kardais perauga į tikras kovas – dėl garbės, dėl teisybės. Riterystė, kilnumas – ne vien skambūs žodžiai. Žiauriausias kvartalo padauža atsikrato žvėries savasties per gaisrą – tai jis, visų nuostabai, gelbsti Gudloigą. Bet žvėrėja kiti vaikai – jie nė už ką negali atleisti Robertui iš tiesų kilmingo jo kraujo. Auka tampa tyliausias kiemo berniukas – niekuo niekam nenusikaltes.

„Benjamins Balandis“ – knyga ne vien apie draugystę, nuotykius. Ir apie mirtį. Tikrą.

VAIDUOKLIAI. IR NE TIK...

Kas geriausiai išmano islandų vaikų literatūrą Lietuvoje? Žinovu, matyt, turime vadinti rašytoją Rimantą Černiauską. Jis 2008 metais viešėjo Islandijoje, dalyvavo festivalyje „Vaiduokliai Murlandijoje“. Pasak Rimanto, vaiduokliai – populiaru tema Islandijoje, paskatinusi suvaiduoklėti ir jo paties kūrybą.

Tačiau ne vaiduokliai Islandijoje labiausiai jį stebino, o mergaitė, pateikusi jam klausimą... lietuviškai. Tautiečių randame visur.

Vaiduoklių, elfų ir trolių mėgėjai, senųjų sakmių ir pasakų gerbėjai su džiaugsmu pasiners į islandiškus klotus – Aurelijaus Vijūno verstą knygą „Gražiausios islandų pasakos ir sakmės“ (leidykla „Vaga“).

Pabaigai pasilikau švedų rašytojo Pero Olovo Enquisto nuomonę apie skandinavų prozos tradiciją. Interviu su Leonidu Donskiu jis kalbėjo štai kaip: „Manau, kad šaknys glūdi islandų sagoje. O islandų saga yra labai specifinė: po labai ramiu paviršiumi slypi galinga srovė“.

Tokios yra ir mano minėtosios knygos: audra gelmėse. Ar jūros, gal vandenyno? O ne. Už vandenynus kur kas audringesnės žmogaus sielos gelmės.

O ypač – jauno žmogaus. Paauglio. Vaiko.

Gintarė ADOMAITYTĖ

„Proga laimėti“. Leidykla „Gimtasis žodis“, 2007. Viršelio dailininkas – Romualdas Balinskas

